

DESPRE LUCRURI INUTILE DE ÎNVĂȚAT

Autor: Nora Grigore | 4 decembrie 2021

O constatare irezistibilă prin evidența ei: elevii – și de ieri, și de azi – au „de învățat” (adică de memorat, de fapt) o mulțime de date, denumiri, definiții inutile. Orice elev sincer o să spună asta, uneori cu bune și juste motive. De aici până la concluzia că există întregi materii inutile e doar un pas, un pas încurajat de adulții din jur și de unii profesori. Stigmatul inutilității pică de obicei pe materii umaniste, dar nu e scutit de el nici o parte mai complicată a matematicii (la ce o să-ți folosească „în viață” integrala dublă?).

Nu vorbim de rău la modul explicit și deschis educația clasică, o disprețuim în secret pentru că mulți dintre noi o credem inutilă. Dar inutilă pentru ce? Pentru ascensiune socială, pentru ajungerea la un trai confortabil, pentru bani, pentru carieră. În cazul filosofiei, ca materie de liceu, cu siguranță întâlnești această judecată atunci când predai la clase cu profil „real”. Clasele umaniste stau mai bine doar la nivel declarativ. Părinți, elevi și profesori au această convingere mai mult sau mai puțin vocal exprimată. Există, desigur, o reticență în a spune lucrurile deschis și, totuși, se spun. Eram de față în cancelarie când o colegă a emis opinia conform căreia elevii cu dizabilități ar trebui să fie mutați la profilul uman, „pentru că este mai ușor pentru ei acolo”. Nimeni nu a contrazis-o, nimeni nu a părut surprins. Nici măcar eu, pentru că știam că ar fi fost inutil (un altfel de inutil, iată).

Uneori, acuza de inutilitate mi se pare și mie justificată (este de ajuns să amintim celebrele „comentarii” învățate pe dinafară, ca exemplu paradigmatic) – și atunci cum distingem între „inutil” și „util” în educație? Și, mai precis, ce vrem să spunem prin „inutil”? Este educația clasică inutilă? Într-un anumit sens (pe care îl au în minte colegi și elevi de ai mei), da. Cu siguranță nu, așa zice eu. Problema este complicată și pentru că sunt multe privințe în care un lucru poate fi considerat util sau inutil: ce este de învățat este util sau inutil relativ la un anumit scop. Nu pot fi date aici răspunsuri complet justificate la toate aceste întrebări, dar putem schița câteva clarificări și formula niște ipoteze.

Povestea materiilor „inutile” (limbi moarte, filosofie, logică, literatură și, în general, orice domeniu aparținând culturii, dar pentru care nu se întrevide imediat o carieră prestigioasă și bine remunerată) cred eu că are unele premise subînțelese. Mai întâi, este subînțeles scopul (să-i zicem „succes financiar” sau „chiverniseală”) și, mai apoi, universalitatea lui; scopul este nespecificat tocmai pentru că este considerat evident, incontestabil, general-valabil, firesc. Scopul acesta, cum am mai spus, este clar și copiilor de clasa a V-a (care, întrebați zilele acestea „de ce sunt mândri că sunt români”, au răspuns: „pentru că părinții noștri au bani și nu suntem ca în Africa”). Presupoziția aceasta despre ce este „inutil” de învățat nu contestă că materiile „inutile” pot fi eficiente pentru atingerea altor scopuri (clasic invocate: a conferi structură interioară, o viziune personală despre lume, spirit critic), doar că nu consideră aceste scopuri importante sau primordiale. Cu alte cuvinte, materiile „inutile” pot oferi multe avantaje, dar nu suntem interesați de ele; în acest sens sunt „inutile”, deși *nu ineficiente* în atingerea altor scopuri decât cel subînțeles.

De unde vine această înrădăcinată convingere că acesta și numai acesta are a fi scopul educației, că acest criteriu (al translatării învățării în succes pecuniar) trebuie folosit pentru a măsura orice materie ca utilă sau inutilă? (Trebuie să spunem că este o convingere larg împărtășită, dar nemărturisită deschis, căci programele noastre școlare sunt pline de promisiunile primatului creativității și împlinirii intelectuale în care nu mai crede mai nimeni, de fapt.) Dincolo de explicația firească a obsesiei pentru bani a unei țări sărace, în care mobilitatea socială a devenit aproape inexistentă, așa avea, în plus, un răspuns ipotetic care face apel la istoria ideilor.

Mai există o presupozitie, mai generală și mai profundă, în spatele adoptării acestui scop în viață, față de care anumite materii ale educației clasice vor fi văzute ca inutile. Această presupozitie nu este specifică țării noastre, ci unei epoci a culturii europene în general. Ideea că scopul educației este acela de a obține și produce bani, de a fi un membru „productiv” al societății este o idee care începe să domine în Europa de Vest la sfârșitul Evului Mediu (o descriere complexă și fascinantă a acestui proces are, de exemplu, Erich Fromm în *Fear of Freedom*). Până atunci, educația încă avea o interpretare clasică grecească: era despre atingerea excelenței fiecăruia dintre noi, despre cultivarea virtuții personale și, prin aceasta, și a virtuții publice. Așa cum explică MacIntyre în *After Virtue*, idealul grec se pierde încet și este înlocuit de o nouă paradigmă: educația personală, virtutea, excelența devin o întreprindere privată și oarecum frivolă, dispensabilă (ca și jocurile și arta). Tendința omului de a se cultiva este tolerată, dar nu încurajată, pentru că nu este considerată a fi un bun public, ci unul privat.

Cred că, în mod corespunzător direcțiilor ideatice descrise de MacIntyre, avem și astăzi două posibile concepții despre ce ar trebui să fie educația în general: ceva ce ne face membri productivi ai societății, capabili să câștige și să producă bani; sau, nu neapărat

opus, dar cu siguranță diferit, ceva ce ne împlinește, ne structurează ca personalități distincte și ne face oameni întregi. De obicei, sistemele de educație concrete de astăzi încearcă să combine aceste două direcții de interpretare. Dar în funcție de viziunea de ansamblu putem avea atitudini foarte diferite față de ce este util și inutil în educație.

Dacă considerăm că funcția primară a educației este aceea de a produce forță de muncă și de a da educabililor oportunități de ascensiune socială și pecuniară, atunci viziunea despre educație devine una a competiției pentru resurse, în care există învingători și învinși, cei acceptați și cei excluși. De multe ori, aceasta devine o idee darwinistă despre accesul câtorva aleși la educație ca mijloc de acumulare a banilor și puterii și este, tot de multe ori, ascunsă sub stindardul „meritului”. Cei care nu au avut acces la o educație (chiar și clasică) sunt cei care nu au luptat, nu au învins, nu au meritat să fie acolo, sus, în ierarhia societății.

Dacă însă considerăm că funcția primară a educației nu este aceea de a produce bani, ci aceea de formare a unor persoane capabile să conviețuiască civilizată cu sine și cu ceilalți, a unor persoane împlinite, complexe, creative; de a structura interiorul persoanei celui care învață pentru a oferi o perspectivă proprie asupra lumii și simț critic – atunci ne aflăm, de fapt, într-o perspectivă în care restricționarea accesului la educație nu mai are sens. Dimpotrivă, accesul cât mai larg la educație este idealul. Este un ideal binecunoscut și al Uniunii Europene și al proiectului iluminist. În această accepțiune, educația, mai ales cea clasică, ar trebui văzută ca universal-folositoare, fiind condiția de posibilitate a umanismului, în sensul în care fiecare persoană merită acces la educație pur și simplu în virtutea faptului că este o persoană, nu în virtutea unei promisiuni de a deveni un harnic mijloc de producție. Atunci, educația clasică nu mai este un moft, o fantezie privată de petrecere a timpului liber, ci un bun public, la care este esențial să aibă acces cât mai mulți. „Meritul” este irelevant aici, pentru că nu există oameni care să nu „merite” să fie oameni cu gândire proprie și simț critic – acesta este crezul iluminist îmbrățișat de cultura europeană. Ce nu părem să înțelegem sau să acceptăm despre „materile inutile” este că sunt parte integrantă din formarea noastră ca oameni întregi, ireductibili la productivitate și statut social. În consonanță cu această viziune, țările civilizate oferă educație (chiar și superioară) fără taxe sau oferă programe de ascensiune socială (de exemplu, „affirmative action” în Statele Unite) prin care și cei defavorizați (din motive economice, sociale sau rasiale) să aibă acces la o educație superioară (care va fi în mare parte clasică).

Un exemplu pe scurt: dacă nu înțelegem acest rol, important de asumat, al „materiilor inutile”, atunci nu vom înțelege nici eficiența și prevalența unor fenomene negative de care ne plângem frecvent, cum ar fi „fake news”. Pe de o parte, deplângem eficiența cu care se obturează adevărul, dar pe de altă parte, vrem cetățeni în primul rând „productivi”, nu neapărat informați sau critici (aceasta pare un lux, nu?).

Spunând toate aceste lucruri, mi se par de o evidență zdrobitoare, aproape banală. Îmi pare rău că pare a fi nevoie ca ele să fie spuse din nou, răspicat și clar, pentru că statutul și rolul lor par de multe ori uitate.

Imagine: Pupils attending Maharani's Girls' College, Mysore (1890s); Sursă: Wikimedia Commons